

Із зали засідань Президії НАН України. Про виконання цільової комплексної програми наукових досліджень НАН України «Комплексний моніторинг, оцінка та прогнозування динаміки стану морського середовища та ресурсної бази Азово-Чорноморського басейну в умовах зростаючого антропогенного навантаження та кліматичних змін» у 2013–2015 рр. / За матеріалами засідання підготувала О. Мележик // Вісник НАН України. – 2016. – № 8. – С. 16–20.

На засіданні Президії НАН України 7 липня 2016 р. члени Президії НАН України та запрошені заслухали наукову доповідь голови Наукової ради цільової комплексної програми наукових досліджень НАН України «Комплексний моніторинг, оцінка та прогнозування динаміки стану морського середовища та ресурсної бази Азово-Чорноморського басейну в умовах зростаючого антропогенного навантаження та кліматичних змін» академіка НАН України П. Гожики про результати виконання цієї Програми (*див. докладніше: Вісник НАН України. – 2016. – № 8. – С. 26–38*).

Незважаючи на анексію Автономної Республіки Крим і, як наслідок, втрату контролю над значною частиною акваторії Чорного та Азовського морів, Україна була, є і залишиться морською державою. З огляду на значні перспективи використання ресурсів Світового океану, сьогодні є багато прикладів, коли морські дослідження входять до числа пріоритетних у країнах, які навіть не мають власного виходу до моря.

У 2013–2015 рр. у рамках зазначеної Програми було успішно виконано 11 наукових проектів за трьома основними розділами, з урахуванням внесених у 2014 р. змін до концепції та структури Програми, а також складу її наукової ради у зв'язку з виходом з підпорядкування НАН України Інституту біології південних морів ім. О. О. Ковалевського та Морського гідрофізичного інституту. Виконавці проектів зробили значний внесок у пізнання глибинної будови Азово-Чорноморського басейну, виявлення закономірностей розподілу в ньому корисних копалин та удосконалення методів їх прогнозу, пошуку і раціонального освоєння. Результати досліджень дозволили оцінити біологічні ресурси, гідрофізичні та гідрохімічні властивості морського середовища. Однак найбільшим недоліком у реалізації Програми стала неможливість проведення у 2014–2015 рр. морських експедиційних досліджень комплексного характеру внаслідок втрати єдиного науково-дослідного судна з необмеженим районом плавання – «Професор Водяницький». У 2013 р. на цьому судні було здійснено чотири рейси, під час яких проведено комплексні системні

моніторингові дослідження стану морського середовища і біоти, мінеральних та біологічних ресурсів Чорного моря.

Загалом ситуація, пов'язана з недоступністю значної частини акваторії Чорного та Азовського морів та багатьох об'єктів інфраструктури, які забезпечували проведення комплексних морських досліджень (НДС «Професор Водяницький», СКТБ і гідрофізичний полігон Експериментального відділення МГІ НАН України, національний банк океанологічних даних та ін.), потребує термінових компенсаційних рішень та відповідних дій. Отже, було запропоновано започаткувати новий цільовий науково-технічний проект НАН України «Комплексні експедиційні дослідження Азово-Чорноморського басейну» на період 2016–2019 рр., головною метою якого має стати створення і забезпечення функціонування автоматизованого банку цифрових океанографічних даних на основі результатів комплексних, передусім експедиційних, досліджень закономірностей формування і еволюції морських (річкових) систем Азово-Чорноморського басейну, а також інтегрування цього банку в державну систему інформаційних ресурсів та систему міжнародного обміну океанографічними даними.

В обговоренні доповіді взяв участь директор Інституту геофізики ім. С. І. Субботіна НАН України академік НАН України В. Старостенко. Він підкреслив, що підтримка розвитку морських досліджень є стратегічним завданням, оскільки це визначає рівень України як морської держави. І зараз, як би не було важко з огляду на втрату значної частини науково-дослідної інфраструктури, ми маємо докласти всіх зусиль для організації досліджень за морською тематикою, бо в іншому разі ризикуємо втратити кваліфікований кадровий потенціал, поновити який буде набагато складніше, ніж побудувати нове судно. За словами В. Старостенка, Інститут геофізики сьогодні має відповідний штат і апаратуру, необхідну для виконання цілої низки прикладних геолого-геофізичних досліджень як у територіальних водах України, так і за її межами.

Директор Українського державного геологорозвідувального інституту Державної геологічної служби України доктор технічних наук С. Гошовський зазначив, що тема, якій присвячено сьогоднішнє засідання, за своєю значущістю виходить за межі лише академічної науки, а нова програма досліджень помітно відрізняється від попередніх більшою спрямованістю на кінцевий результат. Так, завдяки прогнозам, зробленим за результатами досліджень установ Відділення наук про Землю НАН України, було відкрито цілу низку нафтогазових родовищ в акваторії Чорного моря, а також виявлено такий феномен, як газові факели, або сипи. На сьогодні вже

задокументовано 3400 газових факелів, підтверджено їх приуроченість до нафтогазових провінцій, встановлено, що вони є місцями розвантаження пластових газів з великих глибин тощо. За приблизними розрахунками, з цих газових вулканів в атмосферу щороку викидається понад 30 млрд м3 газу, що зіставне з річними потребами української економіки – 32–36 млрд м3 природного газу. Ще один потужний ресурс, який потребує глибшого вивчення, – це газогідрати. С. Гошовський висловив сподівання, що запропонована нова програма досліджень НАН України стане тією сходинкою, яка приведе нарешті до прийняття Кабінетом Міністрів України Державної міжгалузевої морської програми.

Голова Міжвідомчої координаційної ради з питань морських досліджень МОН України та НАН України, радник президента НАН України академік НАН України В. Єремєєв наголосив, що для забезпечення подальшого успішного розвитку морських досліджень в Україні потрібно, на його думку, по-перше, створити спеціалізований науковий гідрофізичний центр, а по-друге, започаткувати програму, у якій буде сконцентровано питання, пов'язані з інноваційною діяльністю. З цього приводу в рамках Міжвідомчої координаційної ради з питань морських досліджень є повне порозуміння між керівництвом НАН України і МОН України.

У виступі виконувача обов'язків директора Державної установи «Науковий гідрофізичний центр НАН України» доктора географічних наук О. Щипцова йшлося про те, що для проведення комплексних морських наукових експедицій планується задіяти два ветерани науково-дослідного флоту – судна «Гідробіолог» і «Верещагіно». Дослідно-методичні експериментальні комплексні дослідження в першому рейсі НДС «Верещагіно» будуть виконуватися згідно з основним завданням цільового науково-технічного проекту НАН України «Комплексні експедиційні дослідження Азово-Чорноморського басейну», у рамках якого передбачається реалізація конструктивного принципу наукової діяльності в галузі океанології – систематичне проведення морських експедиційних досліджень як невід'ємної складової ефективного виконання фундаментальних та прикладних наукових досліджень.

Перший рейс морського судна «Верещагіно» заплановано вже на серпень – вересень 2016 р. Дослідно-методичні експериментальні геолого-геофізичні, гідробіологічні та екологічні дослідження виконуватимуться в північно-західній частині Чорного моря; комплекс геолого-геофізичних досліджень спрямовано на прогноз та пошуки вуглеводневих ресурсів українського сектору акваторії Чорного моря.

Заступник міністра освіти і науки України доктор фізико-математичних наук М. Стріха зазначив, що дослідження за цією Програмою важливі не лише з погляду розвитку фундаментальної науки і зміцнення економічного потенціалу держави, а і є показником технологічної зрілості нашої країни. Крім того, морські дослідження є надзвичайно перспективним напрямом розвитку міжнародного співробітництва. За словами М. Стріхи, сьогодні, з огляду на дуже складну ситуацію з організацією досліджень за морською тематикою, успішне виконання Програми значною мірою залежить від ефективності співпраці академічних установ з вищими навчальними закладами, особливо Південного регіону. Заступник міністра пообіцяв усебічне сприяння розвитку морських досліджень з боку МОН України, зокрема й фінансову підтримку через конкурси проектів науково-дослідних робіт з цієї тематики.

Керівник Державної наукової установи «Відділення морської геології та осадового рудоутворення НАН України» академік НАН України Є. Шнюков звернув увагу присутніх на значну питому вагу геологічних досліджень Азово-Чорноморського басейну в загальному обсязі робіт, який проводила академія в рамках звітної Програми. Саме тому втрата НДС «Професор Водяницький» – це справжня катастрофа. Поки що виручає значний доробок, накопичений у попередні роки. Зокрема, було вивчено грязьові вулкани Західно-Чорноморської западини, виконано їх зіставлення із сухопутними вулканами Керченсько-Таманського регіону. Дослідження грязьовулканічної брекчії дозволило виявити в її складі незвичайні мінерали, які свідчать про вплив глибинних флюїдів та їх надходження каналами грязьових вулканів. Це насамперед численні самородні мінерали (залізо, золото, срібло, цинк, свинець, мідь), сульфідів цих металів, деякі карбідів, сполуки церію, лантану, неодиму. Унікальними є знахідки дрібних часточок кам'яного вугілля, скоріше за все, юрського періоду, уламки магнетитових кварцитів та ін. Фактично отримано речові докази неорганічного походження горючих газів, що є дуже своєчасним у зв'язку з необхідністю перегляду парадигми походження нафти і газу і, відповідно, стратегії їх пошуків. Є. Шнюков високо оцінив величезні зусилля академії із започаткування нового морського проекту та організації наукових рейсів, оскільки для геологів це єдиний вихід з нинішнього скрутного становища.

Перший віце-президент НАН України академік НАН України А. Наумовець нагадав, що в грудні минулого року на спільному засіданні Колегії МОН України і Президії НАН України було наголошено, що система морських досліджень в Україні потребує формування чіткої концепції збору, накопичення та обробки сучасних даних про стан морських акваторій,

зокрема Азово-Чорноморського регіону. Спільним наказом МОН України і НАН України було створено Міжвідомчу координаційну раду з питань морських досліджень. Рішенням Бюро Президії НАН України Науково-технічний центр панорамних акустичних систем НАН України було реорганізовано в Державну установу «Науковий гідрофізичний центр НАН України», на яку, серед іншого, покладено обов'язки з утримання, використання, будівництва науково-дослідних суден та інших морських технічних засобів. Тобто всі матеріально-технічні засоби для морських досліджень будуть сконцентровані в одній установі. Крім того, академії вдалося зберегти, зібрати і формалізувати кадровий потенціал, який є основою для активізації подальших морських досліджень. Тепер, як послідовне продовження проведених раніше досліджень морського середовища, пропонується започаткувати цільовий науково-технічний проект НАН України «Комплексні експедиційні наукові дослідження Азово-Чорноморського басейну на період 2016–2019 рр.».

За підсумками обговорення Президія НАН України затвердила концепцію зазначеного проекту та перелік науково-технічних завдань; науковим керівником проекту призначено академіка НАН України В. Єремєєва; установою-виконавцем проекту визначено Державну установу «Науковий гідрофізичний центр Національної академії наук України».